

ואהבת לרעך כמוך: אהבת ישראל

דציווי על אהבת ישראל הוא אחד מן הערכים המפורסמים ביותר של היהדות. כפי שאומר רבי עקיבא, "זה כלל גדול בתורה!" אך כיצד נוכל לאהוב את רענו כמונו? ספר החינוך מלמד אותנו כי מצווה זו כוללת שמירה על רכושו של הזולת, מניעת נזק מן הזולת, דיבור טוב עליו, כבוד כלפיו, והימנעות מהאדרת העצמי על חשבוננו של הזולת. קיומה של מצווה זו נחשב תנאי הכרחי לשלום, וכן מהווה תנאי לגאולתו של עם ישראל.

השיעור יחקור את השאלות הבאות:

- ☞ האם באמת אפשר כי יאהב האדם את זולתו כפי שהוא אוהב את עצמו?
- ☞ כיצד גורמת מצווה זו כי נימנע מפגיעה בזולת?
- ☞ מה פירוש המילים "ואהבת לרעך כמוך"?
- ☞ האם מותר אי פעם לשנוא אדם כלשהו?
- ☞ כיצד מבטיחה אהבת ישראל את השלום?

מבנה השיעור:

חלק ראשון:

מצוות אהבת ישראל
פרק א. הציווי על אהבת ישראל
פרק ב. אהבת ישראל כעיקרון כולל

חלק שני:

אהבת ישראל כאיסור פגיעה בזולת
פרק א. אין לפגוע בזולת
פרק ב. שימוש בהבנה עצמית על מנת לקיים את המצווה
פרק ג. העונש על פגיעה בזולת
פרק ד. אין להעמיד אנשים במצב העלול לעורר שנאה

חלק שלישי:

המשמעות של "כמוך"
פרק א. שוויון כמשמעו
פרק ב. שוויון שלא כמשמעו

חלק רביעי:

האם יש מקום לשנאה?
פרק א. שנאה כלפי אנשים בלתי מוסריים
פרק ב. גבולות השנאה
פרק ג. כאשר אהבה ושנאה שלובים יחדיו

חלק חמישי:

מטרתה של אהבת ישראל - שלום
פרק א. ערכו של השלום: כבוד כלפי הזולת
פרק ב. שנאה כגורם לגלות
פרק ג. כל ישראל גוף אחד

חלק ראשון: מצוות אהבת ישראל

פרק א. הציווי על אהבת ישראל

1. ויקרא יט:יח – המקור בתורה.

לא-תקום ולא-תטר את-בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני ה'

2. אונקלוס שם - אהבה פירושה רחמים על הזולת.

לא תקום ולא תטר דבבו לבני עמך ותרחם לחברך כותך אנא ה':

פרק ב. אהבת ישראל בעיקרון כולל

1. ספרא ביב - עקרון יסודי של התורה

ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה.

2. תלמוד בבלי, שבת לא. - האם ניתן לתמצת את התורה לעיקרון אחד?

מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי. אמר לו: גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דָּחֲפוּ באַמַּת הבנין שבידו. בא לפני הלל - גִּירו. אמר: 'מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך' זו היא כל התורה כולה, ושאר התורה הוא פירוש לעניין זה, לך ולמד אותה.

מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו בא לפני הלל גיריה אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואיך פירושה הוא זיל גמור.

3. פירוש הכלי יקר, ויקרא יט:יח - הלל לימד כי ניתן לסכם את התורה באמצעות עיקרון כולל אחד.

וכפי הנראה שהגר היה גר צדק ולא היה מהתל התולים לומר בדרך שחוק שילמדו כל התורה בעוד שהוא עומד על רגל אחת ממש, אלא ודאי ביקש ממש שיעמיד לו כל מצוות התורה על יסוד אחד, דהיינו רגל אחת אשר עליו יעמיד לו כל המצוות כדי שלא יבוא לידי שכחה המצויה בגר אשר לא למד מנעוריו כלום ממצוות התורה, על כן ביקש ממנו שימסור לו כלל אחד הכולל כל התורה ועל דרך המליצה אמר: כשאני עומד על רגל אחת, וכוונתו למסור לו דבר הנאמר מהרה, בלשון קצר, והיינו גם כן יסוד ורגל אחת, ועל ידי שזיכור כלל זה יזכור את כל מצוות ה':

4. ספר החינוך, מצווה רמג - הגדרת המצווה לאהוב כל יהודי: להראות חמלה כלפי האדם וכלפי רכושיו.

לאהוב כל אחד מישראל אהבת נפש, כלומר שנחמול על ישראל ועל ממונו כמו שאדם חומל על עצמו וממונו, שנאמר [ויקרא י"ט, י"ח] ואהבת לרעך כמוך.

5. ספר החינוך, שם - התייחס לאדם באופן שבו תרצה כי יתייחסו אליך.

ודיני מצווה זו כלולים הם בתוך המצווה, שכלל הכל הוא שיתנהג האדם עם חבירו כמו שיתנהג עם עצמו, לשמור ממונו ולהרחיק ממנו כל נזק, ואם יספר עליו דברים יספרם לשבח ויחוס על כבודו ולא יתכבד בקלונו, וכמו שאמרו זכרונם לברכה [ירושלמי הגיגה פ"ב ה"א] המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא. והמתנהג עם חבירו דרך אהבה ושלוש ורעות ומבקש תועלתם ושמח בטובם, עליו הכתוב אומר [ישעיהו מ"ט, ג'] ישראל אשר בך אתפאר:

חלק שני: אהבת ישראל כאיסור פגיעה בזולת

פרק א. אין לפגוע בזולת

התורה אומרת כי מצוות אהבת ישראל היא מצוות עשה, "ואהבת לרעך כמוך", ואילו הלל, בגמרא במסכת שבת לא, מלמד את העיקרון מנקודת מבט של לא-תעשה, "מה ששנוא עליך לא תעשה לחברך". מה מבקש הלל ללמדנו?

1. ספר החינוך, מצווה רמג – אהבת הרע פירושה הימנעות מפגיעה בזולת.

ואמרו זכרונם לברכה [שבת ל"א ע"א], דעלך סני לחברך לא תעביד (מה שעליך שנוא, לחברך לא תעשה). ואמרו בספרי, אמר רבי עקיבא זה כלל גדול בתורה, כלומר שהרבה מצוות שבתורה תלויין בכך, שהאוהב חבירו כנפשו לא יגנוב ממונו ולא ינאף את אשתו ולא יונהו בממון ולא בדברים ולא יסיג גבולו ולא יזיק לו בשום צד. וכן כמה מצוות אחרות תלויות בזה, ידוע הדבר לכל בן דעת:

2. ספר המצוות הגדול, מצוות עשה ט – הבנה רחבה יותר של המצווה רואה פגיעה בזולת כפגיעה בעצמי.

כללו של דבר 'דעלך סני לחברך לא תעביד' כדאיתא במסכת שבת בפרק שני (לא, א). וברושלמי דנדרים (פ"ט ה"ד) גרסינן: מי שיושב ומחתך בשר והכה ידו בסכין וכי תחזור ידו ותכה ידו להנקם? ודווקא לרעך שהוא רעך בתורה ובמצוות. אבל אדם רשע ואינו מקבל תוכחה מצוה לשנאותו (פסחים ק"ג, ב), שנאמר (משלי ח, יג) 'יראת ה' שנאת רע' ואומר (תהילים קלט, כא) 'הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי' (עי' יראים סי' רכד):

מצווה זו מתפרשת כציווי להימנע מדברים מסוימים, כמו שתי מצוות לא-תעשה נוספות המופיעות באותו הפסוק. בנוסף לכך, "ואהבת" אין פירושה ציווי להעניק טוב שווה-ערך לזולת.

3. מהרש"א, חידושי אגדות, שבת לא.

מה ששנוא עליך לחברך לא תעשה. והיינו שכתוב בתורה ואהבת לרעך כמוך וגו' ויש לעיין בזה... ומדוע שינה לומר לו בלשון שלילה מה ששנוא עליך וכו'...

ויש לומר שהוא מבין שהפסוק אינו מדבר אלא בכגון זה - בלא-תעשה, שהוא כתוב סמוך ל'לא תקום ולא תטור', ולמילים אלו מתייחס הציווי "ואהבת לרעך כמוך", שלא תעשה לו רעה מכל מה ששנוא עליך. אך לגבי לעשות לו טובה לא נאמר "ואהבת לרעך כמוך", כמו שאמרו, חייך קודמים לחיי חברך. וכן מוכיחים דברי תרגום יונתן עיין שם [ראה חלק שלישי, פרק ב'].

דעלך סני לחברך לא כו'. והיינו דכתיב בתורה ואהבת לרעך כמוך וגו' ויש לעיין בזה... אמאי שינה לומר לו בלשון שלילה דעלך סני כו'...

וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכי האי גוונא בל"ת דגביה לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך וגו' שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו' אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כמוך כדאמרינן חייך קודמין לחיי אחיך וכן מוכיחין דברי ת"י ע"ש ודו"ק;

פרק ב. שימוש בהבנה עצמית על מנת לקיים את המצווה

1. ספר יראים, מצווה רכד – השתמש בלבך ובהבנתך כדי להבין מה מפריע לחברך.

ואהבת לרעך כמוך. צוה הב"ה בפ' קדושים 'ואהבת לרעך כמוך אני ה' ותניא ר"ע אומר 'זה כלל גדול בתורה' פי' ואהבת וכו' שלא לעשות לו ולא לאמר דבר המסור ללב. וא"ת האיך אדע, וכי נביא אני, לכך נאמר 'כמוך' פי' 'ממך', תלמוד דבר שאתה יודע שמסור ללבך. והיינו דאמרינן בשבת פ"ב [ל"א א'] דעלך סני לחברך לא תעביד והיינו כל התורה כולה ואידך פי'.

פרק ג. העונש על פגיעה בזולת

1. תלמוד ירושלמי, הגיגה י. – אוכדן העולם הבא.

א"ר יוסי בן חנינה המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא

פרק ד. אין להעמיד אנשים במצב העלול לעורר שנאה

1. תלמוד בבלי, קידושין מא. – יש לנקוט אמצעי זהירות כדי למנוע אפשרות של דחייה.

אמר רב יהודה אמר רב, אסור לאדם לקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו והתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך

חלק שלישי: המשמעות של "כמוך"

פרק א. שוויון כמשמעו

הגישה הכללית למצווה זו תואמת את דברי ספר החינוך דלעיל (חלק ראשון, פרק ב, מקורות 4-5), וכן את דברי אבן עזרא והרמב"ם להלן: התייחס לרעך בכל המובנים כפי שתראה כי יתייחסו אליך.

1. אבן עזרא, ויקרא י"ח:

ועל דעתי שהוא כמשמעו, שיאהב הטוב לחבירו כמו לנפשו

2. רמב"ם משנה תורה, הלכות דעות ו:

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ח). לפיכך צריך שישפר בשבחו ולחוס על ממונו, כמו שהוא חס על ממונו עצמו ורוצה בכבוד עצמו; והמתכבד בקלון חברו, אין לו חלק לעולם הבא.

פרק ב. שוויון שלא כמשמעו

על אף שעלינו לקיים את "ואהבת לרעך כמוך" מתוך שוויון מלא, ישנו יוצא מן הכלל לעניין זה, כאשר קיימת אפשרות כי רק אדם אחד יחיה. אם הולכים שני אנשים במדבר ורק אדם אחד מחזיק בקבוק מים, כאשר אין ציפייה למצוא עוד מים, לא מוטלת עליו חובה להתחלק במים.

1. תלמוד בבלי, בבא מציעא סב. – האמירה "וחי אחיך עמך", מלמדת כי חיך קודמים.

בא ר' עקיבא ולימד 'וחי אחיך עמך', חיך קודמים לחיי חבירך.

חלק רביעי: האם יש מקום לשנאה?

על אף שאנו מצווים לאהוב את כל יהודי, יש נסיבות שבהן עיקרון זה אינו נכון.

פרק א. שנאה כלפי אנשים בלתי מוסריים

1. תהלים קל"ט: כא – שנאה כלפי שונאי ה'.

הלא משנאיך ה' אשנא ובתקומיך אתקוטט:

2. תלמוד בבלי, פסחים ק"ג: – שנאה כלפי אדם המתנהג באופן בלתי מוסרי

אמר רב שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו. שנאמר (שמות כג), כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו. מהו שונא? שמה שונא נכרי – והרי למדנו: שונא שאמרו – שונא ישראל, ולא שונא נכרי. אלא פשוט – שונא ישראל. ומי התיר לשנאתו? והכתוב אומר (ויקרא יט) 'לא תשנא את אחיך בלבבך' – אלא: כאשר יש עדים שראו שעבר עבירה, כל העולם ראוי לשנוא אותו. אז מה שונה אדם זה שדווקא הוא שונא אותו – שהוא נקרא 'שונאך' – שהוא בעצמו ראה בו דבר ערוה.

אמר רבי שמואל בר רב יצחק אמר רב: מותר לשנאתו. שנאמר (שמות כג) כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו מאי שונא? אילימא שונא נכרי – והא תניא: שונא שאמרו – שונא ישראל, ולא שונא נכרי. אלא פשיטא – שונא ישראל. ומי שריא למסניה? והכתיב (ויקרא יט) לא תשנא את אחיך בלבבך – אלא: דאיכא סהדי דעביד איסורא – כולי עלמא נמי מיסני סני ליה, מאי שנא האי? אלא לאו כי האי גוונא, דחזיא ביה איהו דבר ערוה.

3. ספר יראים מצווה רכד – שנאה כלפי עוברי עברה

למדנו מכאן שמצווים ישראל לאהוב את חבריהם להיות בלב טוב זה עם זה. יכול לכל? ת"ל 'כמוך', לרעך שהוא כמוך, שמכנים עצמו בעול שמים ואוהב מצות כמוך. אבל אם הוא רשע אינך מצננה לאהבו כי מצננה לשנאותו כדכתיב יראת ה' שנאת רע וכתיב הלא משנאיך ה' אשנא וגו'.

פרק ב. גבולות השנאה

1. שולחן ערוך, חושן משפט, רע"ב: יא – על אף שישנה מצווה לשנא אנשים מסוימים, יש מצווה בעלת חשיבות עליונה לסייע להם בעתות מצוקה.

השנאה האמור בתורה, לא מעו"ג הוא אלא מישראל. והיאך יהיה לישראל שונא (מישראל), והכתוב אומר: לא תשנא את אחיך בלבבך (ויקרא יט, יז). אמרו חכמים: כגון שראהו לבדו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאותו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו; ואף על פי שעדיין לא עשה תשובה, אם מצאו נבהל במשאו מצוה לטעון ולפרוק עמו, ולא יניחנו נוטה למות שמא ישהה בשביל ממונו ויבא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים, מאחר שהם נלויים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת, שנאמר: אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במוות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה (יחזקאל יח, כג).

פרק ג. כאשר אהבה ושנאה שלובים יחדיו

1. הרב שניאור זלמן מלאדי, תניא, פרק לב – יש לאהוב את הטוב אצל אדם מישראל, ויחד עם זאת לשנוא את הרע שבו, על מנת לקרבו ליהדות.

ומ"ש בגמ' שמי שרואה בחבירו שחטא מצוה לשנאותו וגם לומר לרבו שישנאהו. היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך, עם שאתך בתורה ובמצות, ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בס' חרדים. אבל מי שאינו חבירו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו ולכן נקראי' בשם בריות בעלמא צריך למשכן בחבלי עבותו' אהבה וכולי האי ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה' והן לא, לא הפסיד שכר מצות אהבת ריעים. וגם המקורבים אליו והוכיחם ולא שבו מעונותיהם שמצוה לשנאותם מצוה לאהבם ג"כ ושתיהן הן אמת: שנאה מצד הרע שבהם ואהבה מצד בחי' הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלקות שבתוכם.

חלק חמישי: מטרתה של אהבת ישראל – שלום

1. ספר החינוך, מצווה רמג – מטרתה של אהבת ישראל היא ליצור תחושת שלום בין אנשים.

שורש המצווה ידוע, כי כמו שיעשה הוא בחבירו כן יעשה חבירו בו, ובזה יהיה שלום בין הבריות:

פרק א. ערכו של השלום: כבוד כלפי הזולת

1. ספר מצוות קטן, מצוות עשה ה – להפגין כבוד כלפי הזולת, לדעת כי כל אדם נוצר בצלם אלוקים.

לאהוב את חבירו דכתיב (ויקרא י"ט) ואהבת לרעך כמוך, ובכלל זה הבאת שלום שבין אדם לחבירו ומכריעו לכף זכות. לאהוב את חבירו אמר רבי עקיבא כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך. הוסיף בן עזאי ואמר גדול הימנו, שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם. פי' אף על פי שאינו מקפיד על כבוד עצמו יש לו להקפיד על כבוד חבירו.

פרק ב. שנאה כגורם לגלות

1. שם - שנאה חסרת בסיס הובילה לחורבן בית המקדש השני והביאה לגלות עם ישראל. יהודים אוהבים יבנו את המקדש מחדש.

ודוד המלך כתב בספרו, בקש שלום ורדפהו. ודע והבן כי מאד גדול השלום דאמר רבי יוחנן בית ראשון למה נחרב, על שהיו בו ג' עבירות: עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים. בית שני למה נחרב. מכירים אנו שגדולים בתורה ובגמילות חסדים היו. אם כן מפני מה נחרב? מפני שהיה בהם שנאת חנם. ונרמז בראשי תיבו': "איכה" "ישבה" "בדד" "העיר" "רבתי" "עם" "היתה" - איב"ה רע"ה. וזה הוא דבר הנראה לעינים כי גדול עונש שנאת חנם מאד, כי אותם שהיה בהם ג' עבירות נגאלו אחר ע' שנה. ואותם שהיה בהם רק שנאת חנם לא נתגלה קצם.

פרק ג. כל ישראל גוף אחד

1. הרב שניאור זלמן מלאדי, תניא, פרק לב – כל היהודים קשורים זה לזה באמצעות נשמותיהם האלוקיות.

והנה ע"י קיום הדבר" הנ"ל להיות גופו נבזה ונמאס בעיניו, רק שמחתו תהיה שמחת הנפש לבדה, הרי זו דרך ישרה וקלה לבא לידי קיום מצות 'ואהבת לרעך כמוך' לכל נפש מישראל למגדול ועד קטן. כי מאחר שגופו נמאס ומתועב אצלו והנפש והרוח מי יודע גדולתן ומעלתן בשרשן ומקורן באלק' חיים. בשגם שכולן מתאימות ואב א' לכולנה ולכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שורש נפשם בה' אחד רק שהגופים מחולקי'. ולכן העושי' גופם עיקר ונפשם טפלה אי אפשר להיות

אהבה ואחוה אמיתית ביניהם אלא התלויה בדבר לבדה. וז"ש הלל הזקן על קיום מצוה זו זהו כל התורה כולה ואידך פירושא הוא כו'. כי יסוד ושורש כל התורה הוא להגביה ולהעלו' הנפש על הגוף מעלה מעלה, עד עיקרא ושרשא דכל עלמין, וגם להמשיך אור א"ס ב"ה (אין סוף ברוך הוא). בכנסת ישראל, כמ"ש לקמן, דהיינו במקור נשמות כל ישראל למהוי אחד באחד דוקא, ולא כשיש פירוד ח"ו בנשמות דקב"ה לא שריא באתר פנים וכמ"ש 'ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך' וכמ"ש במ"א באריכות: